

Ömer Turan, *The Turkish Minority in Bulgaria 1878-1908* (*Bulgaristan'daki Türk Azınlığı 1878-1098*), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, XI+350 sahife, 3 harita, 5 tablo.

Katholieke Universiteit Leuven'de Prof. Dr. L. Vos danışmanlığında hazırlanan ve 1993'te kabul edilen doktora tezinin kitap haline getirilmesiyle oluşan eser, Kısaltmalar (IX-XI), Önsöz (s. 1-6) ve Kaynakların Tanıtımı (s. 7-14)'nı müteâkip yedi bölümden oluşmaktadır.

Yazarın Önsöz'de de belirttiği gibi tetkik eserlerden faydalanılarak kaleme alınan I. Bölüm'de; Muhtâriyet Öncesi Bulgaristan ana başlığı Coğrafi Mekân (s. 15), Osmanlı Öncesi Bulgaristan (s. 15-18), Osmanlı Dönemi'nde Bulgaristan (s. 18-38), Bulgar Milliyetçiliği'nin Ortaya Çıkışı ve İnkişâfı (s. 38-45) alt başlıkları çerçevesinde ele alınmıştır.

II. Bölüm'de, meydana gelen askerî-siyâsî gelişmelere paralel olarak Bulgaristan Prensiği (1878-1908) konusu, Bulgaristan Prensiği'ne Doğru (s. 47-62), Bulgaristan Prensiği (s. 62-77) alt konu başlıklarıyla siyâsî tarih perspektifinde Rus ve İngiliz müdâhaleleri ve diplomatik baskıları vurgulanmak suretiyle kronolojik olarak irdelenmiştir.

Çalışmanın en önemli bölümlerinden birini oluşturan III. Bölüm'de ise nüfus konusu ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Tuna Eyaleti'nin nüfusu (s. 80-98); Osmanlı, Rus, İngiliz ve Fransız kaynaklarına göre incelenerek, 93 Harbi öncesinde elde edilebilen kaynaklardaki veriler doğrultusunda, bazen Filibe ve İslimye Sancakları da dâhil edilmek suretiyle Müslüman, Hristiyan ve Yahudi olmak üzere din bazında, Türk/Müslüman, Bulgar, Grek, Yahudi bazında millet esasına göre nitel ve nicel açılardan detaylı ve mukâyeseli bir şekilde ortaya konulmuştur. 1878'de kurulan Bulgaristan Prensiği'nin nüfusu (s. 98-118) ise 1910 yılına kadar belirtilen türdeki kaynaklardaki veriler ve nitel açıklamalar doğrultusunda ele alınmıştır. Yazarın on altı tablo hazırlayarak sistematik ve görsel olarak sunduğu verilere göre; 1877'de Filibe ve İslimye Sancakları dâhil Tuna Eyaleti'nin nüfusu 1.793.695'i Bulgar olmak üzere 3.725.149 kişidir. Bu tarihte Türk nüfusu Bulgar nüfus mesâbesindedir. Bir başka ifade ile 93 Harbi öncesinde Tuna Eyaleti'nin nüfusu 2.5 milyondan fazladır. 1885'te bu eyalete bağlanan Filibe ve İslimye Sancaklarının nüfusu da dâhil edildiğinde harp öncesinde bugünkü Bulgaristan'a tekâbül eden sahanın nüfusu yaklaşık 3.5 milyondur. Bu noktada yazar Bulgarların azınlıkta oldukları bir sahayı Bulgar ülkesine nasıl dönüştürdükleri sorusunu haklı olarak sormakta ve bu sorunun cevabını yine kendisi vermektedir. Nitekim yazara göre; 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi öncesinde Bulgaristan'da yaklaşık 1.600.000 Türk nüfus yaşamaktadır. Bu nüfus harp esnasında katli ve tehcir gibi başlıca sebeplerden dolayı % 50 azalmıştır. Dolayısıyla Harpten sonra Bulgar

Emâreti'ndeki Türklerin sayısı 802.597'ye düşmüş, bu sayı Bulgaristan Krallığı'nın 1908'de kurulmasını müteâkip yapılan 1910 yılı sayımlarına göre 602.085 kişiye gerilemiştir.

Tarihî demografi araştırmaları, nüfusun değişik açılardan incelenmesi yanında, sayısal verileri de ifade eden tahminî nüfus miktarlarını ortaya koymaktadır. Bu araştırmalarda tahminî nüfus miktarları kısmen müspet ve menfî hata paylarını hâizdir. Bununla birlikte tarihçiler tarihî gerçeklerin ortaya çıkarılması amacıyla nüfus hesaplamaları yapma gereğini duymaktadır. Yazarın Bulgaristan'ın demografik yapısı ile ilgili olarak verdiği sayısal değerler gerçeğe en yakın tahminî rakamlardır. Ancak bu rakamlar her ne şekilde hata payına sahip ise de bir gerçeği apaçık ifade etmektedir. Bu da Bulgar Türklerinin yarıdan fazlasının 1877-1908 yılları arasında Bulgarlar ve Ruslar tarafından katilâm ve tehcire tabi tutulduğu gerçeğidir.

Bulgaristan Türkleri konusunda daha önceleri Türkiye dışında yapılan çalışmaların tarafsız olmadığından yakınan yazar, IV. Bölüm'de, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinin Etkilerini; Harbin Etkileri (s.119-134), Türk Göçleri (s. 134-155), Rodop Direnişi (s. 155-164) başlıkları altında sunmuştur. Bu alt başlıkların her birinin ayrı bir araştırma konusu olduğuna inanan eser sahibi, Türkleri Bulgaristan dışına zorla atarak bir Bulgaristan yaratmak amacıyla harp esnasında Ruslar ve Bulgarlar tarafından şehir merkezleri ve köylerde gerçekleştirilen mezâlîmi, Kızanlık ve Balvan gibi muhtelif örneklerle katilâm ve tehcir bakımından İngiliz Konsoloslarının, Batılı gazetecilerin ve Amerikan Protestan misyonerlerinin raporlarını değerlendirerek ortaya koymakta ve Harp esnasında en az 100.000'den fazla Bulgaristan Türkü'nün katledildiği sonucuna ulaşmaktadır. Türk göçleri bahsinde de harp esnasında ve Bulgaristan Prensiği döneminde meydana gelen zorunlu göçlerle Bulgaristan Türklerinin otuz yıllık dönemde azınlık durumuna düşürülüş serüvenleri, Fransız diplomat Flesh, Georgeon, Georgiev ve Jinerek'in göçlerle ilgili tahminî rakamları da nakledilmek suretiyle konu edilmektedir. Yazarın daha sonra hakkında bir de makale yayınladığı ("Rodoplarda 1788 Türk-Pomak Direnişi ve Rodop Komisyonu Raporu", Türk Kültürü Araştırmaları, Dr. Orhan F. Köprülü'ye Armağan, Yıl: XXXIV/1-2, Ankara 1998, s. 129-156.) Rodop Direnişi ise, tezâhür, tekâmül ve inkıta çerçevesinde ele alınmaktadır.

Eserin V. Bölümü'nde, Bulgaristan Prensiği Dönemi'nde Müslümanların Dinî Yaşantısı; Müslümanların Dinî İdâresi (s.166-189), Dinî Hayat (s. 189-201), Vakıflar (s. 201-210); VI. Bölümü'nde, Bulgaristan Prensiği Dönemi'nde Müslümanların Eğitimi; Prenslük Öncesi Müslümanların Eğitimi (s. 211-212), Prenslük Dönemi'nde Müslümanların Eğitim Durumu (s. 212-219), Bulgaristan Prensiği'nde Müslümanların Eğitimi (s. 220-236), Prenslük Dönemi'nde Müslümanların Eğitimi Geliştirmeye Yönelik Teşebbüsler (s. 237-245), VII. Bölümü'nde de

Bulgaristan Prensliđi'nde Türk Gazeteciliđi ve Siyâsî Hayatı; Prenslik Dönemi'nde Türk Siyâsî Hayatı (s. 247-265), Bulgaristan Prensliđi'nde Türk Basını (s. 265-295) alt konu başlıklarıyla incelenmiş ve mühim bilgiler verilmiştir.

Arşiv kaynakları, kitap ve makaleleri içeren geniş bir Bibliyografya ve Dizin'in yanında 3'ü harita, 2'si istatistikî tablo olmak üzere 8 Ek ilâve edilen eser, yerli ve yabancı arşivler ile kütüphânelerde yapılan yoğun ve meşakkatli çalışmalar sonucu hazırlanmıştır. Yazarın değişik dillerdeki kaynakları kullanabilmesi, eserin bilimselliğini artırmış, konuyla ilgili çok sayıda arşiv ve eserlerin değerlendirilmesine imkân vermiştir. Osmanlı Dönemi Balkan Türkleri Tarihi ve misyonerlik konularındaki çalışmalarıyla tanınan yazarın akademik bir titizlik ve tarih araştırmaları gereği metodolojik bir maharetle hazırladığı eseri, özellikle 1878-1908 yılları arasında Bulgaristan Türklerinin tarihinin siyâsî, demografik, sosyal ve kültürel açılardan tetkik edilmesi sonucu ortaya çıkan mühim sonuçları ihtiva etmekte, tarihî gerçekleri ayrıntılı bir şekilde okuyucunun hizmetine sunmaktadır. Eserde ayrıca Bulgar Türklerinin basın tarihine dâir önemli bilgiler bulunmakta, konuyla ilgili olarak yapılacak ayrıntılı çalışmalara rehberlik edecek mahiyette bibliyografik bilgilere yer verilmektedir.

Türkiye'de Bulgar meselesiyle ilgili ilk ciddî ve akademik çalışmayı Prof. Dr. Halil İncık yapmıştır. İncık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi* (Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1943) adlı eserinde Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki vesikaları kullanmış, Bulgaristan'ın genel durumu hakkında bilgi vererek Niş, Vidin isyanlarıyla Vidin Gospodarlık rejimi üzerinde durmuş ve Bulgar meselesinin ortaya çıkışına işaret etmiştir. Konuyla ilgili olan Hüdaî Şentürk'ün *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi 1850-1875* (Ankara 1992) isimli akademik eseri ise 93 harbi öncesinde Bulgaristan'da meydana gelen gelişmeleri incelemiştir. Ömer Turan'ın tanıtımını yaptığımız bu eseri belirtilen özellikleri yanında, Bulgar meselesinin 1878-1908 yıllarını kronolojik olarak ikmâl etmesi bakımından da önem taşımaktadır.

Biray Çakmak